

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.53>

W SPRAWIE PROBLEMU OKREŚLENIA UWARUNKOWAŃ SPOŁECZNYCH USTALANIA SANKCJI ZA WYKROCZENIA KARNE W SPRAWACH ZIEMI

Olena Ivashchenko

aspirant Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych (Charków, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-2148-8220

lea213709@gmail.com

Adnotacja. Artykuł poświęcono aktualnym zagadnieniom określania społecznych uwarunkowań ustanawiania sankcji za wykroczenia karne w sprawach ziemi. Krajowe dane statystyczne z ostatnich lat wskazują na stały wzrost liczby wykroczeń karnych w wyżej wymienionym zakresie. Nielegalne przejęcie i wykorzystanie zasobów ziemi, w tym zanieczyszczenia, uszkodzenia, ich irracjonalne i niewłaściwe wykorzystanie, doprowadziło do znacznego pogorszenia ich jakości, żyzności, katastrofalnego stanu pokrywy glebowej ziemi i ogólnie do jej zniszczenia, niemożności jej wykorzystania. To właśnie taka działalność ludzkości stała się znaczącym impulsem do kryminalizacji, a tym samym penalizacji społecznie niebezpiecznych czynów w sferze stosunków prawnych dotyczących ziemi, ponieważ ten element środowiska naturalnego wymaga nie tylko szczególnej uwagi, ale także odpowiedniej ochrony. W artykule stwierdzono, że zagrożenie dla istniejących stosunków społecznych i innych dóbr i wartości jest podstawą do kryminalizacji i ustanowienia sprawiedliwych i prawnie zweryfikowanych sankcji za wykroczenia karne w sferze stosunków prawnych dotyczących ziemi, które miałyby największą skuteczność w przeciwdziałaniu przestępstwom i ich zapobieganiu.

Słowa kluczowe: wykroczenia karne, wykroczenia karne w sprawach ziemi, uwarunkowania społeczne, sankcje, penalizacja wykroczeń karnych, odpowiedzialność karna.

CONCERNING THE PROBLEM OF DETERMINING THE SOCIAL CONDITIONS OF ESTABLISHING SANCTIONS FOR CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF LAND RELATIONS

Olena Ivashchenko

Postgraduate Student of Kharkiv National University of Internal Affairs (Kharkiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-2148-8220

lea213709@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the topical issues of determining the social conditioning of imposing sanctions for criminal offenses in the field of land relations. National statistical data of recent years indicate a steady increase in the number of criminal offenses in the above-mentioned area. Illegal possession and use of land resources, including pollution, spoilage, irrational and non-targeted use of them led to a significant deterioration of their quality, fertility, catastrophic state of the soil cover of the land and in general to its destruction, impossibility of its use. It was this kind of human activity that became a strong impetus to criminalization, and accordingly to the criminalization of socially dangerous actions in the field of land legal relations, since this element of the natural environment needs not only special attention, but also proper protection. The article concludes that the threat to existing social relations and other goods and values is the basis for criminalization and the establishment of fair and legally verified sanctions for criminal offenses in the field of land relations, which would have the greatest effectiveness in countering criminally illegal acts and their prevention.

Key words: criminal offenses, criminal offenses in the field of land relations, social conditionality, sanctions, criminalization of criminal offenses, criminal liability.

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНOSTІ ВСТАНОВЛЕННЯ САНКЦІЙ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Олена Іващенко

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ (Харків, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-2148-8220

lea213709@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням визначення соціальної обумовленості встановлення санкцій за кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин. Національні статистичні дані останніх років свідчать про невпинне зростання кількості кримінальних правопорушень у вищезазначеній сфері. Незаконне заволодіння та використання земельних ресурсів, у тому числі забруднення, псування, нерациональне та нецільове їх використання призвело до значного погіршення їх якості, родючості, катастрофічного стану ґрунтового покриву земель та взагалі до її знищення, неможливості її використання. Саме така діяльність людства і стала

вагомим поштовхом до криміналізації, а відповідно й пеналізації суспільно небезпечних діянь у сфері земельних правовідносин, так як цей елемент навколишнього природного середовища потребує не просто особливої уваги, а й належної охорони. У статті зроблено висновок, що загроза існуючим суспільним відносинам та іншим благам й цінностям і є підставою для криміналізації та встановлення справедливих та юридично вивірених санкцій за кримінальні правопорушення у сфері земельних правовідносин, які мали б найбільшу ефективність у протидії кримінально протиправним вчинкам та їх профілактиці.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, соціальна обумовленість, санкції, пеналізація кримінальних правопорушень, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. У процесі становлення та розвитку суспільних відносин відбулась зміна поглядів на соціальну цінність земельних ресурсів як головного засобу виробництва на товар, який користується особливим попитом та має передусім не стільки екологічну, а й соціальну, політичну та економічну цінність. Така трансформація зумовила різке збільшення кількості правопорушень, у тому числі й кримінальних правопорушень у сфері земельних правовідносин. Це є одним з чинників, який створює достатньо високий ступінь суспільної небезпеки цих правопорушень. Також на ступінь суспільної небезпеки впливає корінним образом те, що земельні ресурси є продуктом, що виник та існує незалежно від волі та діяльності людини, так як є похідним виключно від самої природи та не може бути штучно створений. У свою чергу, земля – це найперша передумова і природна основа суспільного виробництва, універсальний чинник будь-якої діяльності людини (Андрусенко, Бандурка, Рябченко, 2013: 7).

Національні статистичні дані останніх років свідчать про невпинне зростання кількості кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Така протиправна діяльність потягла за собою незворотні негативні екологічні, суспільні та економічні наслідки по всій території нашої держави. Відповідно до Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року, в реаліях теперішнього часу, стан земельних ресурсів в Україні наближений до катастрофічного, так як на всій території нашої держави поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57 відсотка території), підтоплення (близько 12 %), забруднення (близько 20 відсотків території) (Закон України, 2019: 1).

Стан дослідження. Значне поширення суспільно небезпечних та протиправних посягань на земельні ресурси спонукають науковців-правників до звернення особливої уваги щодо вивчення та вирішення питання стосовно загальної оптимізації юридичної відповідальності за цей вид правопорушення, так і встановлення покарання, яке, у свою чергу, стане стримуючим фактором вчинення таких кримінальних правопорушень у вищезазначеній царині. Даному питанню приділяли і приділяють увагу у своїх працях такі науковці, як: С. Андрусенко, О. Бандурка, Т. Ковальчук, Р. Мовчан, А. Мірошніченко, В. Носік, О. Олійник, М. Рябченко, С. Ребенко, А. Шульга, Н. Цвіркун та інші.

Метою статті є дослідження юридичної природи соціальної обумовленості встановлення санкцій за кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, а завданням є вироблення теоретико-практичних рекомендацій щодо вдосконалення кримінально-правової охорони земельних відносин.

Виклад основного матеріалу. У будь-якому суспільстві, будь-якій державі, у певний проміжок часу виникає необхідність подолати те чи інше суспільно-негативне явище або процес та обмежити подальше його розповсюдження та масштаби дестабілізуючого впливу. У таких випадках з'являється нагальна потреба у виробленні адекватних засобів впливу на цей негативний чинник. Дану проблему законодавець вирішує шляхом криміналізації такого дестабілізуючого явища, що набуло значної суспільної небезпеки. З цього приводу влучною є думка професора Шульги А. Він зазначає, що на суспільну небезпеку кримінального правопорушення загалом, так і на суспільну небезпеку кримінальних правопорушень проти земельних ресурсів зокрема, впливають такі обставини: по-перше, об'єктивні та суб'єктивні особливості діяння; по-друге, кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення; по-третє, ступінь реалізації кримінально-протиправного наміру; по-четверте, особливості співучасті у кримінальному правопорушенні; по-п'яте, наявність множинності у кримінальному правопорушенні тощо (Шульга, 2019: 235).

Основний закон держави закріплює фундаментальне конституційне положення про те, що «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» (Закон України, 1996: 14). Виходячи з цього, можемо зробити проміжний висновок, що будь-які протиправні посягання на земельні ресурси вже є суспільно небезпечними, навіть при їх одиничному вчиненні, зважаючи на те, що цей природний ресурс є складним за своєю структурою та вкрай важливим для всього живого на Землі. Також, важливим буде підкреслити і положення Конституції України про те, що кожен громадянин України, або особа, яка перебуває на території нашої держави, зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Беручи до уваги ситуацію, що склалась в Україні у сфері земельних правовідносин надзвичайно актуальним постає питання розроблення та закріплення таких кримінально-правових заходів, які були б найбільш ефективними і доцільними не тільки у протидії кримінальним правопорушенням у сфері земельних правовідносин, а й слугували ще й превентивною мірою цьому суспільно-негативному явищу. Тобто, у цьому контексті для законодавця найбільш нагальними питаннями є: по-перше, встановлення такого виду та розміру покарання за відповідне земельне кримінальне правопорушення, що безпосередньо загрожує суспільним відносинам, яке є необхідним і достатнім для досягнення цілей покарання, і по-друге, формування системного підходу до цього питання та приділення особливої уваги, що має призвести до справедливого призначення судами покарань, раціоналізації та чіткої

послідовності процесу їх призначення, а також кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері земельних правовідносин, або ж є потенційними правопорушниками.

Перш ніж перейти до проблеми соціальної обумовленості встановлення санкцій за кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, слід відзначити, що статтею 1 Кримінального кодексу України (далі – КК) визначається його завдання, а саме, охорона прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням (Закон України, 2001: 1). Для реалізації зазначених завдань, КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Аналіз існуючих точок зору вчених-криміналістів щодо визначення терміну «соціальна обумовленість» дозволяє говорити про те, що такою є взаємопов'язані умови та чинники, що проявляються в певних сферах життєдіяльності суспільства та процес протікання яких визначає об'єктивну та практичну необхідність існування кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. Така необхідність виникає не раптово, а в процесі функціонування суспільства і є усталеною практикою. Не виявляє сумнівів і думка О. Олійник, яка дуже влучно підкреслює, що поява в кримінальному законі відповідних статей, пов'язаних з охороною земельних відносин, пояснюється тим, що на певному етапі розвитку України як незалежної держави з'ясувалося, що така аграрна країна, як Україна, просто не може собі дозволити розбазарювати своє національне багатство – землі (Олійник, 2011: 106).

Взагалі, на «соціальну обумовленість» впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні обставини у їх взаємозв'язку, як на це вже наголошував професор А. Шульга. У свою чергу, Р. Мовчан, прирівнює поняття «соціальна обумовленість» до «криміналізації», і обґрунтовує це тим, що: «у теорії кримінального права поняттям «підстави криміналізації» найчастіше позначають ті процеси, які відбуваються в матеріальному та духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей. Інакше кажучи, підстави криміналізації – це те, що створює дійсну суспільну необхідність у кримінально-правовій новелі, внутрішня необхідність виникнення правової норми. До причин зміни кола та об'єму криміналізації зазвичай відносять: 1) виникнення нових, невідомих раніше видів суспільно небезпечної діяльності людей; 2) несприятливу динаміку окремих видів людської поведінки, що раніше регламентувалася в адміністративному законодавстві або взагалі не розглядалася як правопорушення; 3) науково-технічний прогрес, що розвиває потенційно небезпечні для людини сфери науки і техніки; 4) необхідність посилення охорони конституційних прав і свобод особистості; 5) помилки у проведених раніше декриміналізації злочинного діяння (Мовчан, 2020: с. 169–170).

Пропонуємо розглянути соціальну обумовленість встановлення санкцій за кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин через призму суспільно небезпечних наслідків, які спричиняються даним видом правопорушень. Як влучно зазначається в літературі: «Суспільно небезпечні наслідки мають певний соціальний аспект. Він для злочинів проти земельних ресурсів зумовлений особливістю об'єкта як соціально значущою цінністю. Наслідки цих злочинів являють собою шкідливі (небезпечні) зміни у земельних правовідносинах, а також якісного стану земельних ресурсів, а відповідно й довкілля загалом, що полягають у спричиненні землевласникам або законним землекористувачам та усім іншим особам особистої (фізичної) та (або) матеріальної шкоди» (Шульга, 2017: 139–144). Тобто, виходячи з цього положення, ми можемо погодитись із думкою автора, і виявити виключно домінуючу роль суспільно небезпечних наслідків при вирішенні питання криміналізації діяння, що посягає на земельні ресурси.

Земельні ресурси, у свою чергу, відіграють надважливу роль у житті людини і займають одне з провідних місць, так як вони є умовою, місцем і засобом праці та життя кожної людини. Законодавець підкреслює таке особливе місце земельних ресурсів, наголошуючи, що всі відносини у цій сфері будуються на принципі «поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва», саме така позиція висвітлена у статті 5 Земельного кодексу України (далі – ЗК) (Закон України, 2022: 5). Це пов'язане з тим, що земельні ресурси України є основою економічного, політичного та соціального суверенітету будь-якої держави, незалежно від форми правління, політичного режиму та територіального устрою.

Варто підкреслити, що особливе значення земельних відносин полягає ще й у тому, що їх виникнення і розвиток безпосередньо пов'язані з об'єктивними закономірностями функціонування людського суспільства й суспільного виробництва. Від якісного та кількісного стану земельних ресурсів залежить безпосередня якість існування людини на всій нашій планеті. Важливим буде зауважити, що особливим об'єктом правової охорони земельних відносин є ґрунти. За останні роки в нашій країні відзначається динаміка на збільшення протиправної діяльності, предметом якої виступають, зокрема, ґрунтові покрови. Можна погодитись із думкою О. Олійник, що, крім негативних природних процесів, які впливають на якісний стан ґрунтів (підтоплення, засолення ґрунтів), також все частіше почало зустрічатися варварське незаконне зняття ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель, що, у свою чергу, не тільки спричиняє шкоду землям сільськогосподарського призначення, яке вони відповідно втрачають, але водночас також завдається шкода всій екосистемі певного району, регіону, області, порушується її баланс (Олійник, 2011: 106). Критичною в цьому сенсі є і ситуація, пов'язана з забрудненням ґрунтів внаслідок проведення бойових дій на території України. За даними ДСНС України, на сьогоднішній день, загальна площа забруднення вибухонебезпечними предметами становить близько 300 тисяч квадратних кілометрів. Вибухонебезпечні предмети шкодять не лише

людям та будинкам. Вони забруднюють повітря та шкодять екології (Електронний ресурс, 2022: 1). Тобто, вплив на предмет цих відносин, у більшій мірі, безпосередньо пов'язаний із антропогенною діяльністю, а це у свою чергу означає, що соціальний фактор у цих відносин є досить вагомим.

Незаконне заволодіння та використання земельних ресурсів, негативний вплив на їх якісний стан, у тому числі забруднення, псування, нераціональне та нецільове їх використання протягом тривалого часу призвів до значного погіршення їх якості, родючості, катастрофічного стану поверхневого ґрунтового покриву земель сільськогосподарського призначення та взагалі до її знищення та неможливості у подальшому використанні. Саме така діяльність людства і стала вагомим поштовхом до криміналізації, а відповідно й пеналізації суспільно небезпечних діянь у сфері земельних правовідносин, так як цей елемент навколишнього природного середовища потребує не просто особливої уваги, а й належної охорони. Для досягнення цієї мети (по-перше, зменшення кількості кримінальних правопорушень у сфері земельних правовідносин, а по-друге, взагалі ліквідації такого виду кримінальних правопорушень), необхідне не тільки забезпечення правильної кваліфікації таких діянь, а й вирішення питання призначення справедливого та достатнього покарання особам, що вчинили такі кримінальні правопорушення.

Одним із вирішальних факторів соціальної обумовленості пеналізації правопорушень у сфері земельних правовідносин є те, що основна суспільно-негативна властивість кримінально-протиправного вчинку – це його загроза існуючим суспільним відносинам та існуючому правопорядку, який об'єктивно історично склався у суспільстві та існує для функціонування та розвитку суспільних відносин, соціальних благ, цінностей, сфер життєдіяльності людини і охорони прав та інтересів громадян, суспільства та держави. З цього приводу цікавою буде думка Т. Ковальчук, яка зазначає, що: «правову охорону земель прийнято розглядати як такий стан суспільних відносин, за яких за допомогою правових норм і заходів екологічного, економічного, земельно-правового, науково-технічного й іншого характеру гарантується та забезпечується збереження і захист усіх категорій земель, запобігання погіршенню стану довкілля та настання інших наслідків, небезпечних для життя і здоров'я людей, а також застосування до порушників вимог законодавства про охорону земель заходів юридичного впливу. Крім того правова охорона земель розглядається як один із засобів забезпечення екологічної безпеки та гарантія реалізації права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що закріплено Конституцією України» (Ковальчук, 2012: 17–18).

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, маю зазначити, що головною підставою соціальної обумовленості існування кримінально-правових норм є суспільна небезпечність діяння, що підлягає криміналізації. У свою чергу шкода, що завдається кримінально протиправним діянням матеріалізує саму суспільну небезпеку і є її своєрідним вираженням зовні у формі конкретного акту протиправної діяльності суб'єкта. Як зазначено вище, кримінальний закон захищає відносити, цінності, суспільні інтереси, сфери життєдіяльності тощо, що визнаються більшістю суспільства. Тому, повною мірою, можна зазначити, що загроза існуючим у суспільстві відносинам та іншим благам й цінностям і є підставою для криміналізації та встановлення справедливих та юридично вивірених санкцій за кримінальні правопорушення у сфері земельних правовідносин, які мали б найбільшу ефективність у протидії кримінально протиправним вчинкам та їх профілактиці.

Список використаних джерел:

1. Андрусенко С., Бандурка О., Рябченко М. та ін.; за заг. наук. ред. С. М. Гусарова. Протидія злочинам у сфері земельних відносин : навч. посібник. Харків : ХНУВС. 2013. С. 185.
2. Земельний кодекс України : Закон України від 09.06.2022 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Ковальчук Т. Теоретико-правові дослідження та проблеми правового регулювання у сфері охорони земель в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. № 92. С. 17–18.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Мовчан Р. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія. 2020. 1152 с.
7. Олійник О. Кримінальна відповідальність за порушення земельного законодавства, нові норми та проблеми впровадження їх в життя. Нормативне закріплення визначення предмету злочину в сфері земельних відносин. Юридичний журнал. 2011. № 10. С. 106.
8. Площа забруднення вибуховими предметами в Україні. [Електронний ресурс]. URL: <https://24tv.ua/ploshha-zabrudnennya-vibuhovimi-predmetami-ukrayini-standovit>
9. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
10. Шульга А. Проблеми визначення суспільно небезпечних наслідків злочинів проти земельних ресурсів. Приватне та публічне право. 2017. № 4. С. 139–144.
11. Шульга А. Земельні ресурси України під охороною Закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків, 2019. 668 с.

References:

1. Andrusenko, S., Bandurka, O., Riabchenko, M. ta in. zah. nauk. red. Husarova, S. (2013). Protydiia zlochynam u sferi zemelnykh vidnosyn [Combating crimes in the field of land relations]. Kharkiv : KhNUVS. S. 7.
2. Zemelnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 09.06.2022 r. № 2768-III [Land Code of Ukraine : Law of Ukraine dated 09.06.2022 No. 2768-III]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Kovalchuk, T. (2012). Teoretyko-pravovi doslidzhennia ta problemy pravovoho rehuliuвання u sferi okhorony zemel v Ukraini [Theoretical and legal studies and problems of legal regulation in the field of land protection in Ukraine]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky № 92. S. 17–18.
4. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine : Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-BP]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96>
5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. [Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine dated 04/05/2001 No. 2341-III]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Movchan, R. (2020). Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny u sferi zemelnykh vidnosyn: zakonodavstvo, doktryna, praktyka : monohrafiia [Criminal responsibility for crimes in the field of land relations: legislation, doctrine, practice : monograph]. Vinnytsia. S. 1152.
7. Oiliinyk, O. (2011). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia zemelnogo zakonodavstva, novy normy ta problemy vprovadzhennia yikh v zhyt-tia. Normatyvne zakriplennia vyznachennia predmetu zlochyvu v sferi zemelnykh vidnosyn [Criminal liability for violations of land legislation, new norms and problems of their implementation. Normative consolidation of the definition of the subject of the crime in the field of land relations], Yurydychnyi zhurnal. № 10. S. 106.
8. Ploshcha zabrudnennya vibuhovimi predmetami v Ukraïni. [Elektronnij resurs] URL: https://24tv.ua/ploshha-zabrudnennya-vibuhovimi-predmetami-ukrayini-stanovit_n1928982 (Data zvernennya: 22.07.2022).
9. Zakon Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy № 16-st. 70 (2019). Pro osnovni zasady (stratehiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku [On the main principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2030].
10. Shulha, A. (2017). Problemy vyznachennia suspilno nebezpechnykh naslidkiv zlochyniv proty zemelnykh resursiv [Problems of determining the socially dangerous consequences of crimes against land resources], Pryvatne ta publichne pravo № 4. S. 139–144.
11. Shulha, A. (2019). Zemelni resursy Ukrainy pid okhoronoiu Zakonu pro kryminalnu vidpovidalnist : monohrafiia [Land resources of Ukraine under the protection of the Law on criminal responsibility : monograph]. Kharkiv. S. 668.